

વીર સંવત ૨૪૯૨, ચૈત્ર સુદ ૧૪, સોમવાર

તા. ૦૪-૦૪-૧૯૬૬

ગાથા-૨૧ પ્રવચન નં. ૧૯

સમજાવ્યું ત્યારે શિષ્યને પ્રશ્ન થયો, 'પૂછતા હૈ કિ જિસે આપને ધ્યાન કરને રૂપસે બતલાયા હૈ...' મહારાજ! આપે ધ્યાન કરવા લાયક આત્મા કહ્યો એ કેવો છે? આ પ્રશ્ન છે. સમજાણું? ૨૧મા શ્લોકની ઉપર મથાળું છે ને માથે? આ આત્મા જ ધ્યાન કરવા લાયક છે એટલે? લક્ષ કરવા લાયક, ધ્યેય કરવા લાયક, ધ્યાન કરવા લાયક. આ જગતમાં હિતાર્થીને, મોક્ષાર્થીને અથવા સત્યના સુખાર્થીને આત્મા ધ્યાન કરવા લાયક છે. એવું આપે કહ્યું હતું એ આત્મા છે કેવો? કોનું ધ્યાન કરવું? એ શું ચીજ છે? 'ઉસ આત્માકા કયા સ્વરૂપ હૈ?' સમજાય છે? અને કેવો છે ઈ? એમ શિષ્યનો પ્રથમ પ્રશ્ન થયો. આ એનો ઉત્તર આપવામાં આવે છે.

સ્વસંવેદનસુવ્યક્તસ્તનુમાત્રો નિરત્યયઃ ।

અત્યન્તસૌખ્યવાનાત્મા, લોકાલોકવિલોકનઃ ॥૨૧॥

આત્મા લોક અને અલોકનો દેખવાવાળો છે. એ શું સિદ્ધ કર્યું? પહેલું જ એ સિદ્ધ કર્યું કે, આત્મા આત્મા કરે પણ એ આત્માના જ્ઞાનના એકલી તાકાત છે કે, લોક અને અલોકને જાણે. એટલે લોક અને અલોક સિદ્ધ કર્યા. લોક ચૌદ રાજુલોક પણ છે અને ખાલી અલોક છે. જે છે એ બધું. એનો આ એક જ આત્મા જાણવાવાળો સાક્ષાત છે. એમ એ આત્માને આત્મા કહેવાય. લોકાલોકનો જાણવાવાળો છે ઈ. આ પોતાની સત્તા સિવાય બીજી અનંત સત્તાનો સ્વીકાર છે, છે એમ, પણ એની સત્તામાં પોતાનો પ્રવેશ છે કે બીજાની અનંત સત્તાનો પોતામાં પ્રવેશ છે એમ નથી.

મુમુક્ષુ :- આટલી બધી વાત કેમ નીકળી?

ઉત્તર :- આ એમાંથી નીકળી.

મુમુક્ષુ :- ઉપર લોકલોકમાં શું છે?

ઉત્તર :- લોકલોક. લોકલોકની સત્તા છે. એનો આ સત્તાવાન જાણનાર છે. બસ! એટલી વાત. એ લોકલોકની સત્તામાં આ સત્તાનો પ્રવેશ છે નહિ અને એ લોકલોકની સત્તાનો કોઈ અંશ આત્માની સત્તામાં નથી. પણ એ લોકલોકની સત્તાનો જાણનાર આ એક જ આત્મા છે. જુઓ! પહેલેથી એ વાત કરી. એવડો આત્મા, સર્વજ્ઞસ્વભાવી આત્મા એમ સિદ્ધ કરે છે. ‘શશીભાઈ’!

મુમુક્ષુ :- અપવાદ આવ્યો.

ઉત્તર :- અપવાદ કોનો આવ્યો? ક્યાં આવ્યો અપવાદ?

મુમુક્ષુ :- અનિયત..

ઉત્તર :- અનિયત, નિયત કે દિ’ છે? એ બધું જાણે છે એમાં ક્યાં પ્રશ્ન છે.

અહીં તો એમ સિદ્ધ કરવું છે કે, આત્મા કેવો? એમ પૂછતા જ એનો ઉત્તર આપ્યો કે, આત્મા બધા લોક અને અલોકની હયાતી છે એનો સ્વીકાર જ્ઞાન કરે છે. એવી એની તાકાત છે, બસ! એનું કાંઈ કરે કે એનાથી આમાં (કાંઈ થાય) એ વસ્તુના સ્વરૂપમાં નથી. પણ લોકલોકનો જાણનાર એક આ આત્મા એટલી એની તાકાત છે. પહેલા એ સિદ્ધ કર્યું. સમજાણું કાંઈ? અન્વયાર્થમાં ઇ મેળ આવતો હશે એમને? ભાઈ! ટીકામાં એમ કર્યું ને? પાઠરું ઇ જ કર્યું છે. ‘લોકલોકવિલોકન: .. જીવાદિ...’ પહેલું ઇ જ કર્યું છે એટલે અન્વયાર્થમાં આવતું હશે નહિ? નહિતર પહેલું સ્વસંવેદન છે. પણ આવો આત્મા એમ સિદ્ધ કરે છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નજર નહિ અને એનું જ્ઞાન એવડું છે એમ કહે છે. સર્વજ્ઞ સિદ્ધ એનો આત્મા જે કહીએ, આત્મા. એટલે જ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ. એટલે કે લોક અને અલોકને જાણવાવાળું એ તત્ત્વ. લોકને, અલોકને બનાવવાવાળું નહિ, લોક ને અલોકમાં એક થાય એવું નહિ અને લોક ને અલોકને જાણ્યા વિના રહે એવું નહિ. સમજાણું કાંઈ?

આમ તો આત્મા.. આત્મા ઘણા કહે છે. આત્મા કરો. પણ એમ નહિ. પ્રત્યક્ષ જાણવાને લાયક તારો સ્વભાવ છે. એક રાગનું કરવું કે પરનું ભળવું કે પરથી થવું એ પરને કારણે તારું કાંઈ જ્ઞાનનું થવું એ તારા સ્વરૂપમાં નથી. લોકલોક છે માટે જાણવાનું છે એમ પણ નથી એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? લોકલોક છે માટે તું જાણનાર છો એમ પણ નહિ. એનો સ્વભાવ જ લોકલોકને જાણવાનો સ્વતઃ સ્વભાવ પોતાનો આત્માનો છે. એક આત્માનો એટલો સ્વભાવ છે. શું સમજાણું આમાં?

મુમુક્ષુ :- તો બીજાનું કે દિ’ કરે?

ઉત્તર :- કરે કે દિ’? કરતો હતો કે દિ’? માન્યતા કરે અજ્ઞાની. બધા જાણનાર (છે). કરનાર પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપનો. સમજાય છે કાંઈ? એ સ્વસંવેદનનો કરનાર, ઇ કહે છે.

સ્વસંવેદનમાં પણ કોઈનું કરણ ને પરની અપેક્ષા ન રાખે એવું તત્ત્વ છે એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

અર્થ :- ‘આત્મા લોક ઔર અલોકકો દેખને જાનનેવાલા, અત્યંત અનંત સુખ સ્વભાવવાલા,...’ જુઓ! બે વાત સિદ્ધ કરી. જ્ઞાન ને આનંદ બે સિદ્ધ કરવું છે ને પહેલું તો? મૂળ તો. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા ગુરુએ જ્યારે એને બીજાને આત્માને કહ્યું કે, ભાઈ! આત્મા આવો છે. ચિંતામણિ રત્ન જેવો. એણે એકાગ્ર થાય એટલે પ્રાપ્ત થાય એવો છે, આવો છે. ઘણા વર્ણવ્યા ને એ ૨૦ ગાથામાં? ત્યારે શિષ્યને થયું કે, પણ છે કેવો આત્મા? કે, જે આત્માને અમારે ધ્યાન કરવા લક્ષમાં લઈને અંદર વેદવા લાયક છે. ઈ આત્મા તો આવડો છે. લોકાલોકના જ્ઞાન જેવડો છે, લોકાલોકના જ્ઞાન જેવડો છે, લોકાલોકને લઈને જ્ઞાન જેવડો છે એમ નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? સર્વજ્ઞ પરમાત્મા સિવાય આ વાત બીજે ક્યાંય જૈન સિવાય હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ?

વસ્તુ કહો કે આત્મા. એ આત્માને જ્યારે જ્ઞાન સ્વભાવ કહો (તો) એ જ્ઞાન સ્વભાવ કોને ન જાણે? લોક અને અલોક, વસ્તુ અને વસ્તુથી ખાલી અલોક. એ પણ એક વસ્તુ પણ ખાલી. આખી ચીજ. બધા અમાપ... અમાપ... અમાપ... અમાપ... અલોક ને લોક, એની હયાતીને જ્ઞાનની હયાતીમાં જાણનારો આત્મા. પોતે જાણનાર જાણનાર આ આત્મા. એવા અનંત આત્માઓ છે, એક આત્મા નહિ. સમજાણું કાંઈ?

પછી હતું ને અંદરમાં? અત્યંત સુખ સ્વભાવનો. એનો અર્થ કર્યો. અત્યંતનો અર્થ અનંત સુખ સ્વભાવવાળો. સમજાણું કાંઈ? અનંત સુખ સ્વભાવ સૌખ્યવાન છે. અત્યંત સૌખ્યવાન-અનંત સુખ સ્વભાવ એમ કાઢ્યું અંદરમાંથી. અનંત સુખસ્વરૂપ છે. પોતે જ બેહદ આનંદસ્વરૂપ છે. જેનો સ્વભાવ જ જ્યાં જ્ઞાન (છે) એની હદ બાંધી, એની હદ કરી, કે લોકાલોકને જાણે. હવે સુખમાં તો કાંઈ લોકાલોકને જાણ અજાણની જરૂર નથી. જ્ઞાનમાં તો વાત કરી કે, આ જ્ઞાન લોકઅલોકને જાણે એટલું અને આનંદ અનંત, આનંદ અત્યંત, એમ. આનંદ અત્યંત, કે જે આનંદનો સ્વભાવ અમાપ છે. પણ જેનો સ્વભાવ આનંદ છે એને માપ શા? એને પ્રમાણ શું? એને હદ શું? પ્રમાણ એટલે કે બસ આટલું, એમ શું?

એવો આ આત્મા. એ આત્માનું, આવો આત્મા જ્ઞાન કરીને ધ્યાન કરવું એનું નામ સાચો આત્મા કહેવાય. સમજાણું કાંઈ? અનંત સુખ સ્વભાવવાળો. સ્વભાવવાળો પાછો. ઈ સુખસ્વરૂપ જ એવું છે. અનંત આનંદમૂર્તિ નિત્યાનંદ પ્રભુ છે. આત્મા નિત્યાનંદ છે. નિત્ય આનંદસ્વરૂપ છે. એની પર્યાયમાં વિકૃતભાવ કરીને દુઃખી થાય છે એ તો દશા છે, વસ્તુમાં એ નથી. સમજાણું કાંઈ? નિત્યાનંદ પ્રભુ અનંત આનંદની સત્તાના સ્વભાવને રાખનારું તત્ત્વ છે એને આત્મા કહીએ. એ આનંદ પરથી નથી, એ આનંદ પરથી નથી, એ આનંદ લોકાલોકને જાણે છે માટે નથી એમ કહે છે. એનો સ્વભાવ જ અનંત આનંદ સ્વરૂપ જ છે એ ભગવાન.

આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અનંત સુખવાળો, સુખસ્વરૂપ આત્મા. અનંત બેહદ આનંદવાળો આત્મા, એને આત્મા કહેવામાં આવે છે.

‘શરીર પ્રમાણ’ ત્રીજું. શરીર પ્રમાણે છે. કોઈ કહે કે, આટલું જ્ઞાન ને આટલો આનંદ! એવું તત્ત્વ (હોય તો) એનું ક્ષેત્ર કેવડુ મોટું હશે? સમજાય છે કાંઈ? જેને લોકલોકને જાણવાની તાકાત અને અનંત હૃદવાળો બેહદ આનંદ (છે) તો એની ક્ષેત્રની ક્ષેત્ર વ્યાપકતા કેટલી હશે? કે શરીરપ્રમાણ. આટલું જ્ઞાન ને આટલો આનંદ રાખે માટે આમ લોકમાં વ્યાપક થઈ જાય છે એમ નથી. એને ક્ષેત્રની અમાપતાની જરૂર નથી એના ભાવના અમાપતાની જરૂરવાળું એ તત્ત્વ છે. ‘શશીભાઈ’! આહાહા...!

શરીરપ્રમાણ. ભાઈ! પોતાને કારણે, હોં! શરીરને કારણે નહિ. પોતાનું સ્વરૂપ જ શરીર જેટલું છે એટલા પ્રમાણમાં પોતાનું સ્વરૂપ જ એટલા ક્ષેત્રમાં છે. કેમ? ધ્યાન કરવા લાયક આત્મા કીધો ને? તો ધ્યાન કરવા લાયક તે અંતરમાં આમ ધ્યાન કરવું છે. એટલે એનું ક્ષેત્ર જ એટલામાં છે. શરીર પ્રમાણે એટલે એટલા ક્ષેત્રમાં ત્યાં એકાગ્ર થવું છે એને, એને આમ એકાગ્ર થાવું નથી. સમજાણું કાંઈ? શરીરપ્રમાણ. ઓહો...! આટલું જ્ઞાન ને આટલો આનંદ ને શરીર પ્રમાણે? કે, હા. શરીર પ્રમાણે જ એનું વ્યાપકપણું છે. અસંખ્ય પ્રદેશી ભગવાન શરીર પ્રમાણે પહોળો છે, એટલામાં છે. ક્ષેત્રની અચિંત્યતાની શરૂર નથી. એના ક્ષેત્રમાં એટલામાં હોવા છતાં બેહદ જ્ઞાન ને બેહદ આનંદનો પિંડ પ્રભુ આત્મા છે. એના સ્વભાવનું એટલું સામર્થ્ય છે.

‘નિત્ય...’ છે. ક્ષણે ક્ષણે બદલાય જાય અથવા જન્મે ને મરણ સુધી આત્મા રહે એવો નથી. નિત્ય છે. બૌદ્ધ આદિ માને છે ને? એની સામે કહેશે. ‘સ્વસંવેદનસે...’ હવે આવ્યું છેલ્લું. આવો આત્મા પોતાના અંતર જ્ઞાનના વેદન દ્વારા એટલે કે કોઈ બીજા સાધન વિના એમ સિદ્ધ કરવું છે. ‘સ્વસંવેદનસે...’ પોતાના અંતરમાં શરીર પ્રમાણે પૂર્ણ જ્ઞાન, પૂર્ણ આનંદ પોતાથી અંતર નિત્ય વસ્તુ ધ્રુવ કીધી, હવે વેદન-પોતાના જ્ઞાનની પર્યાયથી વેદવા લાયક છે. એનો ઈ સ્વકાળ-કાળ કલ્પો. એ સ્વવેદન પોતાના જ્ઞાનથી વેદન થવા લાયક જીવ છે. એનું સ્વરૂપ જ એવું છે. એને આત્મા કહીએ. રાગ ને નિમિત્તથી જણાય એવું એનું સ્વરૂપ જ નથી એમ કહે છે અહીં તો. સમજાણું કાંઈ?

આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનનો પિંડ પ્રભુ શરીર પ્રમાણે હોવા છતાં નિત્ય (છે). અને પોતે અંતર જ્ઞાન-એ જ્ઞાન સ્વસંવેદન-સ્વથી જ અનુભવ પ્રત્યક્ષ થવા લાયક છે. પોતાના જ્ઞાન દ્વારા પ્રત્યક્ષ અનુભવ થવાને લાયક છે. એવું જ એનું સ્વરૂપ છે. કોઈ કહે કે, રાગ ને નિમિત્ત ને સંયોગ ને શરીર ઠીક હોય તો આવું હોય તો આત્માનું વેદન થઈ શકે. આત્મા એવો છે જ નહિ. ‘મોહનભાઈ’!

મુમુક્ષુ :- આ આત્મા..

ઉત્તર :- આ આત્મા (થાય છે) ત્યાં સુધી વિકલ્પ છે, એમ નહિ. આ આત્મા એટલે વિકલ્પ વિનાનું આમ વેદન અંદરમાં જાય એ આત્મા. આહાહા...! જરી ઝીણી વાત છે, ભાઈ! અહીં તો આત્માનું ધ્યાન કરવાનું કહ્યું ત્યારે કે, આત્મા કેવો કે જેનું અમે ધ્યાન કરીએ? અને ધ્યાનવાળા તો ઘણા બધા લોકો કહે છે, ચારે કોર કહેશે ધ્યાન કરવું, ધ્યાન કરવું. અન્યમાં પણ ઘણા કહે છે ને કે ઇ ધ્યાન કરે છે. પેલા યોગીઓ જંગલમાં ધ્યાન કરે છે, પેલા ફલાણે ધ્યાન કરે છે. કોનું? કેવા સ્વરૂપનું? એ સ્વરૂપ શું છે જાણ્યું છે? એ જાણ્યા વિના ધ્યાન સસલાના શીંગડા (સમાન છે). સસલાને શીંગડા ન હોય, એનું ધ્યાન સાચું ન હોય, થોથા નીકળે. સમજાણું કાંઈ? સ્વસંવેદનથી. સમજાણું? એમ કહેતા પોતાના, જ્ઞાનના, પ્રત્યક્ષ.. મનના, રાગના અવલંબન વિના એ સીધો સ્વસંવેદન થવાને લાયક એવું એનું સ્વરૂપ છે.

મુમુક્ષુ :- સીધું એટલે

ઉત્તર :- સીધું એટલે રાગ ને કોઈ પણ પક્ષ રાગાદિ હતો કે કંઈક એને ટેકો મળ્યો છે એમ નહિ. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ધ્યાનનું ફળ આવું દેખાણું?

ઉત્તર :- ઇ ધ્યાન આનું કરવું એમ કહે છે. આવો આત્મા-એનું ધ્યાન કરવું. પહેલેથી આત્મા કલ્પે કે એ રાગથી લાભ થશે ને આ ત્રણકાળ ને લોકાલોકનો જાણનાર હું નહિ ને પૂર્ણ નહિ.. એવો જે આત્મા જાણે એને ધ્યાન સાચું હોઈ શકે નહિ. થોથા નીકળે સસલાના શીંગ જેવા. સસલા સમજો છો? ખરગોશ

મુમુક્ષુ :- કૃતકૃત્ય થવાનું થાય પણ સીધોનો અર્થ શું?

ઉત્તર :- સીધોનો અર્થ કે રાગનું અવલંબન નહિ, બિલકુલ સહજ આમ કરું એવી બુદ્ધિ પણ ત્યાં નથી. છતાં કર્તા થયા વિના સ્વસંવેદન થતું નથી. સમજાણું કાંઈ?

એ વસ્તુ છે ને! એમ કહે છે, પદાર્થ છે ને! બેહદ જ્ઞાન, બેહદ આનંદ આદિ બેને મુખ્ય લીધા. એ આદિ ગુણોથી કહેવાયેલો આત્મા સ્વસંવેદનથી અને 'કહે હુએ ગુણોસે યોગિજનો દ્વારા...' એવા જ્ઞાન ને આનંદવાળો આત્મા, એવા ગુણોની પર્યાય દ્વારા 'અચ્છી તરહ અનુભવમે આયા હુઆ હૈ.' લ્યો! સમજાણું કાંઈ? એવું એનું...

જુઓ! આ 'ઈષ્ટોપદેશ'. આ 'ઈષ્ટોપદેશ' જે ઉપદેશમાં એમ કહેવામાં આવે કે, આત્મા આવો નથી અથવા પોતે સર્વજ્ઞ વર્તમાન નથી, સર્વને જાણવાની તાકાતવાળો અનંત આનંદ નથી, શરીરથી આગળ વિશેષ છે ને શરીર પ્રમાણે નથી, નિત્ય ન માને અને તે પોતાથી વેદાય એવો ન માને અને પરથી જણાય એ ઉપદેશ 'ઈષ્ટોપદેશ' નથી. 'શશીભાઈ'! ભારે વાત, ભાઈ!

એવા કહેલા ગુણો અંદરમાં છે, એની પર્યાય દ્વારા સ્વસંવેદન-બીજાના આલંબન વિના

પોતે પોતાથી વેદાય, શ્લેય થઈ શકે અને જ્ઞાતા થઈ શકે. પોતે જ શ્લેય ને પોતે જ્ઞાતા થઈ શકે એવી એની શક્તિનું સત્ત્વ છે. એના શ્લેય થવા માટે ને જ્ઞાતા થવા માટે કોઈ બીજાની જરૂર પડે એવું એ તત્ત્વ જ નથી એમ કહે છે. શું કીધું? સમજાણું કાંઈ? તું એવો છો જ નહિ. આહાહા...! તું એવો છો અને એમ જ છે એમ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે આવો આત્મા જોયો ને એવો કહ્યો. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે એવો આત્મા જોયો અને કહ્યો ને પોતે જાણ્યો. એ આત્મા પોતાના આવા બેહદ જ્ઞાન ને બેહદ આનંદ. બેહદ જ્ઞાનની લોકાલોકની પ્રમાણતા કરી. આનંદમાં કંઈ નહિ, આનંદ તો પોતે પોતાનો છે. જ્ઞાન પ્રમાણે આનંદ છે. એવું આનંદનું ધામ ગુણો દ્વારા, અપને ગુણો દ્વારા-પોતાના ગુણ દ્વારા એટલે ગુણની પર્યાય દ્વારા, એ ગુણ દ્વારા ગુણી એટલે એની પર્યાય સીધી રાગ અને વિકલ્પના આશ્રય વિના એકદમ પોતાના ગુણ દ્વારા ગુણી જણાય, ગુણ દ્વારા એટલે પર્યાય દ્વારા એનો અર્થ અને પર્યાય ગુણ-ગુણીની એકતા, ગુણ દ્વારા ગુણી જણાય એવું જ એનું સ્વરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? આ હરખજમણ જમાડાય છે. આહાહા...! એ તમારે હરખજમણ હોય છે ને? આહાહા...! જુઓ! વીસ ગાથા કીધી, પછી આ એકવીસમી આ લીધી. આહાહા...!

ભગવાન! તું કેવો છો? એની જ્ઞાનની દોર પણ જ્ઞાનમાં ન બંધાય, આવો છે એવું જ્ઞાન જ્યાં સુધી નક્કી ન કરે ત્યાં સુધી એને અંતર્મુખ સ્વતઃ વળવાની તાકાત ખીલે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? કોઈ કહે કે પણ ત્યારે આ કેમ અમને થતું નથી? પણ એનો અર્થ છે કે, ક્યાંક એને વિકલ્પના સાધનથી, વિકલ્પમાં પ્રેમ, મીઠાશ, કંઈક પણ પરચીજમાં મીઠાશની લીનતા વિના આ કાર્ય થતું નથી એનો હેતુ ઇ છે. સમજાણું કાંઈ? ‘ચંદુભાઈ’! આ તો એકદમ ચૈતન્યના રણમાં ઉતરવાની રીત છે.

ભગવાનઆત્મા ક્ષેત્રે આવડો છતાં જ્ઞાને, આનંદે અમાપ (છે). તે પોતે નિત્ય અને શરીર પ્રમાણે રહેવા છતાં ઇ પોતે પોતાથી જણાય એવી જ એની જાત છે. એ પરજાત-રાગાદિ પરજાત વિકલ્પ ને શરીર, વાણી આદિ એ પરજાત, એનો તો એમાં અભાવ છે. એવા અભાવ દ્વારા જણાય એવી એ ચીજ નથી, એમ સિદ્ધ કરે છે. એનામાં ભાવ જે છે એમ કીધું ને? ‘ગુણોસે યોગિજનો દ્વારા...’ જે એનામાં ભાવ છે (અર્થાત્) જ્ઞાન છે, આનંદ છે, શાંતિ છે, સ્વચ્છતા છે, વિભુતા છે, પ્રભુતા છે એવા અનંત પોતાના ગુણો છે, ભાવ છે, એ ભાવ દ્વારા જણાય. એ ભાવ શબ્દે એ ગુણ એટલે પર્યાય. એ પોતાના ભાવ દ્વારા જ ભાવવાન જણાય એવું એ તત્ત્વ છે.

મુમુક્ષુ :- નિર્મળ પર્યાય હોય તેના દ્વારા જણાય.

ઉત્તર :- ઇ નિર્મળ પર્યાય એનો ભાવ દ્વારા એ ભાવ એવો એ દ્વારા જ જણાય એવું જ એ તત્ત્વ છે. બીજું એવું તત્ત્વ બીજી રીતે છે જ નહિ એમ અહીં કહે છે. આહાહા...! કેટલા મંદિર બનાવ્યે આ સમજાય. પહેલેથી ના પાડે છે. અમારે આ કહે છે કે બધું થઈ

રહ્યા પછી કહો. તમારે બધાને થઈ ગયું છે પણ એને બાકી રહી ગયું છે. આ કેમ નથી આવ્યા સવારમાં? આહાહા..!

શિષ્યે કહ્યું, પ્રભુ! એ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ. ત્યારે પૂછ્યું, ઈ આત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે એ જેને અમે લક્ષમાં લઈએ? ઈ તે કેવું સ્વરૂપ છે? ઈ એવું સ્વરૂપ છે. આહા..! પોતે જ્ઞેય થઈ શકે ને પોતે જ્ઞાતા, પોતે જ્ઞાતા દ્વારા જ્ઞેય થઈ શકે એવું એ સ્વરૂપ છે.

મુમુક્ષુ :- અનુભવી એમ કહે છે.

ઉત્તર :- અનુભવી નહિ, એનું સ્વરૂપ જ આવું તારું છે એમ કહે છે. ધર્મી કહે છે કે પણ તમારું સ્વરૂપ જ આવું છે એમ કહે છે. ‘જ્ઞાનચંદ્રજી’ ભાઈ! તારી જાત જ એવડી ને એટલી છે. એવી છે, કે ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ સ્વરૂપે ભરેલું અંતરમાં જ્યાં એકાગ્ર થાવું છે તેનું ક્ષેત્ર એટલું જ છે પણ તે એકાગ્રતામાં પોતાનો ભાવ જે ભરેલો છે એ દ્વારા જ એકાગ્ર થાય છે. એ ભાવ દ્વારા એટલે પર્યાય દ્વારા. એ સીધી પોતાની પર્યાય સીધી એટલે અંદર વિકલ્પ ને રાગ ને નિમિત્ત ને કાંઈ પણ હતું માટે આમ થયું, આ હતું તો આ ભાવ (થયો), આ હતું તો આ (ભાવ થયો) એવું સ્વરૂપમાં નથી. આહાહા..! વાત તો વાત છે ને પણ! ઓહોહો..!

ભાઈ! તું આવડો છો ને! એથી ઓછો કલ્પીશ તો હાથમાં નહિ આવે ઈ. ‘ચંદુભાઈ’! આથી બીજી રીતે કંઈ પણ જો આત્માને કલ્પયો તો આત્માનો પત્તો નહિ આવે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ઢંઢેરો પીટીને ‘ઇષ્ટોપદેશ’ ‘પૂજ્યપાદસ્વામી’એ જગતની પાસે જાહેર મુક્યું છે, આ કાંઈ ગુપ્ત રાખવાની ચીજ નથી. અરે..! ભાઈસાહેબ! પેલો અમારો વ્યવહાર... વ્યવહાર... વ્યવહાર... નાશ થાય છે. સાંભળને! એ વ્યવહાર વડે પ્રાપ્ત થાય એવું એ તત્ત્વ જ નથી એમ કહે છે, ભાઈ! આહાહા..! સાંભળ તો ખરો. એટલી મોટપ લક્ષમાં નહિ આવે ત્યાં સુધી વીર્ય અંદર નહિ વળે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એ ‘જેચંદુભાઈ’! આ ભારે ભાઈ! ત્યારે હું આ મંદિર કરાવ્યા મોટા? મંદિર ને આ બધું. આવું કરો ને વળી પાછું આવું કહો, બે મેળ ખાતો નથી એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- કોને?

ઉત્તર :- અજ્ઞાનીને. ભાઈ! એ શુભભાવ હોય ત્યારે એવા નિમિત્તમાં લક્ષ જાય. એ વસ્તુ હો પણ એ વડે અંદરની ચૈતન્યની પ્રાપ્તિ થાય એ વસ્તુના સ્વરૂપમાં નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

વિશદાર્થ :- જોયું? વિશેષ અર્થ ન કરતા વિશદાર્થ કર્યો છે. વિશદ વધારે સ્પષ્ટ, એમ. આહાહા..! અહીં તો આઠ વર્ષની બાળીકા હોય કે સો વર્ષની ડોસી હોય કે આઠ વર્ષનો છોકરો હોય કે સો વર્ષનો અમલદાર બુઢો હોય, આ આત્મા આવો બધાનો છે. એને શરીર ને ફરીરની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ‘જીવાદિક દ્રવ્યોંસે ઘિરે હુએ

આકાશકો લોક...' હવે લોકાલોકની વ્યાખ્યા કરે છે. લોકાલોકનો જાણનાર કહ્યો ને? કેવો લોક? કે જેમાં જીવ આદિ દ્રવ્ય ભરેલા છે. ઘિરે હુએ એટલે ભરેલો છે. એને લોક કહીએ. જેમાં છ દ્રવ્યો છે એને લોક કહીએ. જુઓ! એ છ દ્રવ્ય છે એમ સિદ્ધ કર્યું. એને લોક કહીએ. લોકનો એ જાણનાર છે. સમજાણું કાંઈ? છે ને અંદર 'જીવાદ્યાકીર્ણકાશં તતોઽન્યદલોકઃ' ટીકા ઠીક કરી છે. સમજાણું કાંઈ? હવે લોક અને અલોકનો જાણનાર આત્મા (કહ્યો) તો લોક એટલે શું? કે લોક એટલે જેમાં ચૌદ બ્રહ્માંડ, ચૌદ રાજુલોકમાં જીવ અને જડ છ દ્રવ્યો હોય છે, એને લોક કહેવામાં આવે છે. એ લોક છ દ્રવ્યથી ભરેલો છે. અનંત આત્માઓ, અનંત પરમાણુઓ, અસંખ્ય કાલાણુઓ, એક ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ ને આકાશના પ્રદેશ. અહીં ... છે.

'और उससे अन्य सिर्फ आकाशको अलोक कहते हैं.' સિર્ફ એટલે ખાલી એમ. ખાલી (એટલે) આ જીવ ને જડ જેમાં નથી. ખાલી ભાગ... ખાલી ભાગ... ખાલી ભાગ... એવું જ અસ્તિત્વ છે. લોકનું અસ્તિત્વ આ બધા દ્રવ્યોથી ભરેલું અસ્તિત્વ છે. અસ્તિત્વ એટલે હોવાપણું. અલોકનું હોવાપણું અમાપ અને આ દ્રવ્યનો એમાં અભાવ. અલોકનું હોવાપણું ક્ષેત્રથી અમાપ અને આ દ્રવ્યોનો એમાં અભાવ. એટલે અલોકની વ્યાખ્યા કરી. સમજાણું કાંઈ? આ લોક જેમાં ચૌદ બ્રહ્માંડ જીવો આદિ ભર્યા (છે) એને લોક કહીએ, એનાથી ખાલી તેને અલોક (કહે છે).

'ઇન દોનોંકો વિશેષરૂપસે...' બન્નેને વિશેષરૂપે-ભેદ પાડીને, એમ. 'ઉનકે સમસ્ત વિશેષોંમેં રહતે હુએ...' એમાં બધા જેટલા ભેદો દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયના બધા અહીં પડ્યા છે 'જો જાનને દેખનેવાલા હૈ,...' એ બધાને જાણવા-દેખવાવાળો છે. જેટલા વિશેષો જગતમાં પડ્યા છે, અલોકમાં, આકાશમાં પણ જેટલા એના ગુણો ને એની પર્યાયનું બધું જે વિશેષ ભર્યું છે અને અહીં પણ જેટલા દ્રવ્યો જીવ, અનંત આત્માઓ, પરમાણુ એનું વિશેષ, ગુણ, પર્યાય બધું. જોયું? પેલા કહે કે સામાન્ય દેખે ને વિશેષ ન દેખે, કેટલાક એમ કહે છે. અરે...! ભગવાન! શું તેં કર્યું? ભાઈ!

એથી બે શબ્દ વાપર્યા. 'ઇન દોનોંકો વિશેષરૂપસે...' એટલે બધાના ભેદ પાડીને. લોક ને અલોક ભેગું એમ નહિ. લોક જુદો, અલોક જુદો અને પાછા એમાં રહેલા દ્રવ્યોના બધા ગુણ, પર્યાયો જે ભિન્ન ભિન્ન છે, એક એક આત્મા ભિન્ન, રજકણે રજકણ ભિન્ન, એક એકના ગુણે ગુણ ભિન્ન, એની પર્યાયે પર્યાય ભિન્ન. સ્વાધ્યાય કરતાં નથી. અરે...! સ્વાધ્યાય કરે ને શાંતિથી... ભાઈ! સમજ્યા ને? અને આમ ને આમ તકરાર કરે છે. અધ્યાત્મના શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ન મળે. પેલા શાસ્ત્રના અભ્યાસમાં વ્યવહારની દૃષ્ટિ પોષાય ગઈ હોય. હવે એ દૃષ્ટિએ બધું વાંચે તો એને બાપા કેમ ઠીક પડે? એને વસ્તુ હાથ નહિ આવે. સમજાણું કાંઈ? વ્યવહારના લખાણ કેટલા આવે! લ્યો! કેટલા સાધન, કેટલા સાધન. ઓહોહો...! અહીં

કહે છે કે સાધનથી પ્રગટે એવો એ આત્મા છે જ નહિ.

મુમુક્ષુ :- ક્યારે પણ એને વ્યવહાર સાધન કીધું?

ઉત્તર :- પણ નક્કી એનાથી થયું ત્યારે એને વ્યવહાર (કલ્પો), વ્યવહાર એટલે અભાવ. આમાં અભાવ, ભાવથી પ્રગટ્યો ન હોય એ એમાં અભાવ છે. ત્યારે અભાવનું જ્ઞાન થયું કે છે બીજી ચીજ.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એ તો પ્રમાણસિદ્ધની વાત છે. પ્રમાણ.. પ્રમાણ ઈ છે ને એમ કહે છે. આવે છે ને ‘જયધવલમાં’? નહોતું આપણે કર્યું એક? મુનિઓને તો એક પોતાનું પ્રમાણ તે જ પ્રત્યક્ષ છે. પોતાનું પ્રમાણ તે જ પ્રમાણ છે, બીજું પ્રમાણ નહિ. સમજાણું કાંઈ?

‘જો જાનને દેખનેવાલા હૈ,...’ આ જુઓ! એકલો જાણવા-દેખવાવાળો નહિ. આવા લોક અને અલોકમાં રહેલા વિશેષો જેટલા પ્રકારો, જેટલા ભેદો (છે એ) બધાને જાણવા દેખવાવાળો છે. એક એક દ્રવ્યના અનંતા ગુણો ને ભેદને જાણવાવાળો. એક એક ગુણની એક એક પર્યાય એવી અનંતી પર્યાય એક સમયે એને જાણવાવાળો આ. ફેરવવાવાળો નહિ, કરવાવાળો નહિ ને એનાથી થવાવાળો નહિ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

અરે..! એણે પોતાના તત્ત્વનું માહાત્મ્ય, માહાત્મ્ય એનું કેટલું એને ખ્યાલમાં આવ્યું નહિ. આવું કહે તો, નહિ... નહિ... નહિ. રાગ હોય તો થાય. તારું માહાત્મ્ય હણાય જાય છે, પ્રભુ! તું એવો નથી. આહાહા...! એ... ‘પોપટભાઈ’! પૈસા-બૈસા હોય, કાંઈક સાધન હોય, ખાવા-પિવાનું હોય, નીરોગતા હોય, કાંઈ હવા-પાણી હોય, જંગલમાં હોય, નિર્જર આમ પાણીમાં બેઠા હોય, જંગલમાં ઝાડ ખુલ્લા હોય ત્યારે ધ્યાન થઈ શકે. એકાંત હોય, માણસનો કોલાહલ ન હોય.

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે.

ઉત્તર :- એ લખ્યું બધી વ્યવહારની વાતું. હવે તારે કેવો કલ્પવો છે? આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એ બધાને જાણવા-દેખવાવાળો છે. એ બધી ચીજો જે કીધી કે આ સગવડતા ને ફગવડતા, એનું સાધન લઈને સમજે એવો ઈ નથી. એ બધા છે એમ એને જ્ઞાનમાં, જાણવામાં, દેખવામાં આવે એવો એ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘એસા કહનેસે ‘જ્ઞાનશૂન્યચૈતન્યમાત્રાત્મા’ જ્ઞાનસે શૂન્ય સિર્ફ ચૈતન્યમાત્ર હી આત્મા હૈ,...’ એકલો જાણે નહિ, જાણે નહિ, જાણવું નહિ. જાણવું તો દુઃખદાયક છે એમ કેટલાક માને છે. ‘એસા સાંખ્યદર્શન...’નો નિષેધ કર્યો. જાણવું રહી જાય? જાણવું તો ઉપાધિ (છે). અહીં જાણવું વળી ન્યાં પણ જાણવું? ભાઈ! જાણવું તો એનું સ્વરૂપ છે અને એ પોતામાં રહીને લોકાલોકને જાણે છે. લોકાલોકમાં જઈને, લોકાલોકરૂપે થઈને કે લોકાલોક છે માટે જાણે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? એવો ભગવાનઆત્મા પોતામાં રહીને એ જાણે અને એ

જાણવું એનું સ્વરૂપ છે. એને કાઢી નાંખ તો આત્મા નહિ રહે.

કેટલાક એમ કહે છે, આ જાણવું આવું જાણવું છોડી દ્યો. અહીં પાંચ-પચ્ચીસ ઘરના માણસમાં જાણવામાં રોકાય જાય તો કેટલી ઉપાધિ (છે, તો) લોકાલોકનું આવું જાણવું (એમાં) કેટલી ઉપાધિ! અરે...! સાંભળને! ઉપાધિ જાણવામાં હશે કે ઉપાધિ રાગ કરતો એમાં હશે? આહાહા...! એમ કે ઘરના દસ માણસ હોય, પચ્ચીસ માણસ છે એમ ઓળખવામાં વાંધા પડે. ‘જ્ઞાવાભાઈ’! ભાણિયાને ઓળખાય નહિ, લ્યો! અહીં રહેતો હતો કેટલા દિવસથી. આ લોકાલોકને જાણવું, આ કેટલી ઉપાધિ!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- બધા થઈ ગયેલાને અમારે. એક ફેરી પૂછ્યું હતું કીધું આનું નામ શું? મને ખબર નથી. ભાણીયો એનો છે ને? એકની એક દીકરી એનો દીકરો. અહીં રહેતો હતો.

આ તો કહે છે કે, લોકાલોકને જાણનાર આત્મા છે છતાં ઉપાધિ નથી, એનો સ્વભાવ છે. એ ચીજને જાણતો નથી, જાણનારને જાણે છે ઇ. આહાહા...! જાણનાર તત્ત્વ જ આવડું છે. લોકાલોકને જાણવાવાળું જ્ઞાન તેના જ્ઞાનને જાણે એવું એ તત્ત્વ છે. આહાહા...! એવા આત્માની આટલી ચીજ છે ને આવો છે એ વાત એને ખ્યાલમાં આવી નથી. આહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! જાત્રા ને ભક્તિ... લ્યો! આ ચૈત્ર પુનમ કાલે છે ને? કેટલા (લોકો) જાત્રાએ જાય છે, લ્યો! ઇ બિચારા અહીં આવે ત્યારે અહીં કહે કે જાત્રાથી ધર્મ ન થાય. હાય! હાય! રાડ નાખે કે નહિ બિચારા? દાન માટે પૈસા કેટલા ખર્ચે! કેટલા પૈસા ખર્ચે! દરરોજ અહીં પૈસા આવે છે. બાર મહિને કેટલા પૈસા આવે છે! અહીં વળી કહે કે એ પૈસાના દાનથી ધર્મ નહિ થાય, હોં! ઓ..ય! પૈસા તો જડ છે અને એમાં રાગની મંદની તેં કરી હોય તો એ પુણ્ય છે અને એ પુણ્ય કંઈ આત્માના સ્વસંવેદન કરવામાં બિલકુલ મદદ કરતું નથી. ઇ વસ્તુનું સ્વરૂપ જ એવું છે. આહાહા...! એ... ‘પોપટભાઈ’! એણે આત્મા કેવો એ સાંભળ્યો નથી અને વાતું કરે આત્મા આવો. અરે...! સાંભળ રે...! સાંભળ...! આહાહા...! ભગવાન સર્વજ્ઞે આત્માને એવો જોયો ને એવો ઇ છે એવો તારા ખ્યાલમાં આવે તો આત્માનું ધ્યાન યથાર્થ થઈ શકે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ... બધાને હોય છે?

ઉત્તર :- આ ચીજ છે, જોવે ઇ આ છે, બસ.

‘જ્ઞાનસૈ શૂન્ય...’ એ તો જ્ઞાનસ્વરૂપ છે ને! પેલો કહે, જાણવું ઉપાધિ (છે).અરે...! સાંભળ! સાંભળ! જાણવું તો સ્વભાવ છે. અનંત લોકાલોકના વિશેષોને ભેદ પાડીને જાણે એ તો નિરૂપાધિ એનો જ્ઞાનનો સ્વભાવ છે. એ અનંત જાણવું એ ઉપાધિ નથી, એનો નિરૂપાધિ સ્વભાવ છે. આહાહા...! એ.. ‘શશીભાઈ’! લોકાલોકને જાણવું એટલે કોઈ કહે, ઓહોહો...! કેટલું એને યાદ રાખવું હશે. યાદની ક્યાં વાત છે અહીંયાં? એનો સ્વભાવ જ એવો છે.

પોતામાં રહીને લોકાલોક ઉપર લક્ષ કર્યા વિના પોતાના જ્ઞાનની જ્યાં વિકાસ શક્તિ જ એવડી થઈ ગઈ છે. એવડી જ એની શક્તિનું સત્ત્વ એ છે કે નિરૂપાધિપણે લોકાલોકને જાણે એ ઉપાધિ છે નહિ. એટલે કે એનો એ તો ગુણ છે. નિરૂપાધિ એટલે એ તો એનો ગુણ છે. એના જ્ઞાનગુણનો ગુણ છે. જ્ઞાનગુણનો ગુણ છે કે જાણવું બધું. એ જાણવું જાણું માટે ઉપાધિ થઈ ગઈ એને આત્માના જ્ઞાનગુણનું સામર્થ્ય કેટલું છે એની એને ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

‘તથા ‘બુદ્ધ્યાદિગુણોજિત્તઃ પુમાન્’...’ યોગ દર્શન કહે છે. ‘બુદ્ધિ સુખ દુઃખાદિ ગુણોંસે રહીત પુરુષ હૈ, એસા યોગદર્શન ખંડિત હુઆ સમઝના ચાહિયે.’ યોગદર્શનમાં કહે છે કે, બુદ્ધિ ને સુખ ને દુઃખ જેમાં હોતા નથી એને આત્મા કહેવો. એ ખોટી વાત છે. જ્ઞાન ને આનંદ બન્ને હોય છે તેને આત્મા કહીએ. આહાહા..! જુઓ! આ આત્મા આત્મા તો વાત ઘણા બધા બોલે છે અને હવે તો વળી બહુ ચાલ્યું છે. આપણે અહીં ત્રીસ વર્ષ થઈ ગયા અહીંથી બહાર પુસ્તકો એટલા પડ્યા ને લોકો હવે આત્માની વાતો કરવા માંડ્યા. અન્યમતિમાં પણ, ન્યાં આત્મા આત્મા કરે છે, લાવો હવે આપણે આત્મા કહીએ. પણ આત્મા કેવો અને કોણ? એ સમજ્યા વિના આત્મા (કરે). શું આત્મા?

મુમુક્ષુ :- ભગવાન જાણે.

ઉત્તર :- આહા..! ભગવાન તો જાણે છે પણ તું કોણ છો?

મુમુક્ષુ :- એ પણ ભગવાન જાણે.

પોતાની પુંજની કેટલી તાકાત છે એની એને ખબર ન મળે અને એ બેખરાને આત્મા હાથ આવતો હશે? કોઈ ચીજ ક્યાં છે અને ક્યાં પડી છે અને કેટલી છે? એ મને ખબર નથી. એ તો એમ ને એમ હાથ આવે. ધૂળમાં નહિ હાથ આવે ન્યાં. એમ આ ચીજ ક્યાં છે? એટલે ક્ષેત્રે. કેવી છે ને કેટલા ગુણવાળી ને કેવા સ્વરૂપે છે? ખબર નથી. ‘જમુભાઈ’! આંખો મીંચીને ...

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નામ એમાં શું થયું? નામનો ભાવ છે એ તો ખ્યાલ નથી. આહાહા..!

કેટલાક કહે છે કે બુદ્ધિ અને સુખ દુઃખ આદિ પર્યાય છે ને? દુઃખ વિકૃત, એનાથી રહિત છે. નહિ, સુખની પર્યાય ને સુખના ગુણ ને જ્ઞાનના ગુણની પર્યાય સહિત તત્ત્વ છે. સમજાય છે? ‘એસા યોગદર્શન ખંડિત હુઆ સમઝના ચાહિયે.’

‘ઔર બૌદ્ધોંકા ‘નૈરાત્મવાદ’...’ એટલે આત્મા વિનાનો વાદ ‘ભી ખંડિત હો ગયા.’ આત્મા નથી એમ બૌદ્ધ કહે છે. આત્મા નથી. આત્મા આખો નિત્ય (છે). નહિ નહિ. એ આત્મા ત્રિકાળ છે કે નહિ એ અમે કાંઈ કહેતા નથી, એમ કહે છે. બૌદ્ધ આખો મોટો છે ને? અત્યારે તો ઘણો પક્ષ છે નહિ? ઈ જ છે ને ઘણું નહિ? આ ચીનમાં.. ચીનમાં

નહિ, મોટા દેશમાં બૌદ્ધ છે, ખ્રિસ્તીથી મોટો ઇ છે, નહિ? બૌદ્ધો અત્યારે છે. ક્રિશ્ચયન કરતા બૌદ્ધ (વર્ગ) મોટો (છે). પૂછો બૌદ્ધને કે, આત્મા નિત્ય છે કે નહિ? ઇ કંઈ નહિ.

આત્મા ત્રિકાળ છે, ત્રિકાળ જ્ઞાન ને આનંદવાળું ત્રિકાળ તત્ત્વ છે. એમ નહિ માનનારા બૌદ્ધનો નિષેધ (થયો). બૌદ્ધ એટલે આ તો ન્યાય આપ્યો. પણ એ રીતે એ આત્માને જાણતા નથી.

‘ફિર બતલાયા ગયા હે કિ ‘વહ આત્મા સૌખ્યવાન્ અનંત સુખસ્વભાવવાલા હૈ.’ ભગવાન અનંત આનંદવાળો છે, અનંત આનંદસ્વરૂપ છે. જેમાં અનંત આનંદના ઢાળા પડ્યા છે. સમજાય છે કાંઈ? આ મોહનથાળના ચોસલા નથી પાડતા? એને શું કહેવાય? લોઢાની શું કહેવાય? ચોકડી ચોકડી, ચોકી ચોકી. પછી આમ કરે છે ને? મોહનથાળ ને મેસુબ ને આમ લહલહતો કરીને નાખે. એને ખબર હોય વધારે.

મુમુક્ષુ :- માવો નાખીને કરે.

ઉત્તર :- માવો નાખીને. જુઓ! ઇ વધારે નાખ્યું. પાછો માવો નાખીને ઇ આમ ચોસલા પાડે હજી તો કે લઉ કે ન લઉ આમ અંદરથી.. અને હજી તાજા આમ છરી મારે ને? છરીથી ચોસલા પાડે. પહેલો તો પોતે જ ઉપાડે. એ તો કહે છે, બાપુ! બહારની વાત, ભાઈ! આ તારો આત્મા અસંખ્યપ્રદેશી ચોકી (છે). એમાં અનંત આનંદ ભર્યા છે, ભાઈ! એને એકાગ્રતાના ભાવથી એને અનુભવ એ તારી તાકાત છે, એમ કહે છે. આહાહા..! સમજાશું કાંઈ? આ બધું છોકરાઓનું ભણવા-બણવાનું ક્યાં જતું હશે? ‘બીપીન’! ઇ ભણવા-બણવામાં ક્યાંય ન આવ્યું હોં! એની કિંમત પણ ન આવી, નહિ? કહો! બોર્ડિંગમાં ભણાવે છે. ‘મલૂપચંદભાઈ’. આહાહા..! ભાઈ! કરવા જેવું તો આ છે, બાપા! એ વચ્ચે બધું ભલે હો. આહાહા..!

અસંખ્યપ્રદેશી ચોકી છે આમ અંદર એટલામાં જ છે આખો. આનંદના દળથી ભરેલો છે. આમ આનંદ... આનંદ... આનંદ... અતીન્દ્રિય આનંદ, સિદ્ધનો આનંદ એવું તારું સ્વરૂપ જ છે. દુઃખની ગંધ નથી, રાગનો સ્પર્શ નથી, શરીરનો સંયોગ જેનામાં છે જ નહિ. સંયોગી ભાવ, વિકલ્પ છે ઇ સંયોગીભાવ, સ્વભાવ ભાવ નહિ. સંયોગ ભાવે સ્વભાવ જાગ્રત થાય એવો એ નહિ, એવો ઇ નમાલો નહિ. આહાહા..! એ સ્વભાવ જ એટલો એવો છે. અનંત અનંત, બેહદ આનંદ, બેહદ આનંદ. દુઃખની પર્યાય તો એક સમયની અલ્પ છે. આ તો આનંદ જેનો સ્વતઃ સ્વતઃ સ્વભાવ, સ્વતઃ સ્વભાવ એવો બેહદ આનંદસ્વરૂપ આત્મા છે.

‘એસા કહનેસે સાંખ્ય ઔર યોગદર્શન ખંડિત હો ગયા.’ સાંખ્ય કહે છે કે નહિ? એ આનંદ ન હોય. બધાને સુખ-દુઃખ ભોગવવાનું ન હોય. એમ. ખોટી વાત. ‘ફિર કહા ગયા કિ વહ ‘તનુમાત્રઃ’ ‘અપને દ્વારા ગ્રહણ કિયે ગયે...’ દેખો! ભાષા કેવી લીધી છે! ‘અપને દ્વારા ગ્રહણ કિયે ગયે શરીર-પરિમાણવાલા હૈ.’ એની યોગ્યતા પ્રમાણે શરીર એને

ગ્રહ્યું છે એટલે નિમિત્તપણે આવ્યું છે એમ કહે છે. પોતાની લાયકાત હતી ને એ પ્રમાણે શરીર ત્યાં આવ્યું છે. એટલા શરીર પ્રમાણે પોતે છે. ભાષા જુઓ! આહાહા...! શરીરપરિમાણ: એમ છે ને? સંસ્કૃતમાં છે. 'કીદશસ્તનુમાત્ર: સ્વોપાત્તશરીરપરિમાણ: ।' 'સ્વોપાત્ત' એટલે શું સમજાણું? કે, એણે ગ્રહ્યું છે એટલે એ વખતે એના શરીર પ્રમાણે રહેવાની લાયકાતમાં રહ્યો છે એવું એ શરીર. છતાં એ શરીરથી જુદો છે. શરીર પ્રમાણે એમ કહેવું છે ને? શરીર પ્રમાણે શબ્દ છે ખરો ને? સમજાણું?

'તનુમાત્ર:' છે ને? તનુમાત્ર શબ્દ છે ને મૂળમાં? એટલે તનુમાત્રની વ્યાખ્યા કરી. ક્યું તન? પાછું એમ. ક્યું તન? કે જે આ ગ્રહવામાં એટલે અહીં જાણવા આ ચીજ અહીં જે છે એ તન. એ તન પ્રમાણે ભગવાનઆત્મા છે અંદર. આહા...! અરે...! એના ઘર જોયા તો નહિ એણે પણ ઘરને સાંભળ્યા નહિ કે, તારું કેવું ઘર છે? આમ પાંચ લાખનું ઘર કરે તો આમ ખુશી ખુશી થઈ જાય. આમ જોયા જ કરે... જોવા બોલાવે. ચાલો... ચાલો... ચાલો... ચાલો જોવા. કેવા ઘર થયા છે. વાસ્તુ કરવાનું છે, વૈશાખ સુદ ત્રીજે વાસ્તુ કરવું છે, કહે છે. પેલું નહોતું વાસ્તુ કર્યું? વૈશાખ સુદ એ કાંઈક બીજી હતી. પેલો 'ખીમચંદ' ફોટોગ્રાફિ. ફોટોગ્રાફિ નહિ? સાંઈઠ હજારનું મકાન તે દિ' (સંવત) ૧૯૮૯ની સાલ. વર્ષ કેટલા થઈ ગયા? ૩૩. ફોટોગ્રાફિ હતા ને 'ખીમચંદ' ફોટોગ્રાફિ. સાંઈઠ હજારનું મકાન કર્યું. તે દિ' સાંઈઠ હજારનું એટલે? ફરી ગયા કેટલા વર્ષ. હવે અત્યારે તો રૂપિયો થઈ ગયો ત્રણ આનાનો. સાંઈઠ હજારનું મકાન! આહાહા...! દિવાનને બોલાવેલા, 'જુનાગઢ'ના દિવાનને. ઓળખીતા હતા ને? પહેલી વાત થઈ ગયેલી. એક બે વાર વ્યાખ્યાનમાં આવેલા પછી કહે ભાઈ! આ મહારાજનું જુઓ! તો કેટલું માણસ આવે છે ત્યાં! ત્રણ ત્રણ હજાર માણસ! બધી ખબર છે. હું આવ્યો છું વ્યાખ્યાનમાં. બધો જોગ પણ આ મારે પીલું ટાણે ટાંક પાકી. મારે આ બરાબર મકાનનું વાસ્તુ કરવું. એય...! એક જ્યોતિષે કહ્યું છે કે ૮૪ વર્ષનું આયુષ્ય છે. એટલે એમ થયું. ત્યાં એ જોવા ગયા. આમ ફરતા ફરતા આમ આમ જોવે છે... કાંઈક મને થાય છે. ફટ દઈને...

મુમુક્ષુ :- એક બે ડોક્ટર આવ્યા, ઇન્જેક્શન આપ્યું.

ઉત્તર :- આપ્યાથી શું થયું પણ દાણિયા થયા એના? કટેલી ઉંમર? કે ૪૮. ફરી ગયો યોગડો. આમ ૮૪ વર્ષનું આયુષ્ય છે, વાત સાચી છે. મહારાજ આવ્યા છે ને. આહાહા...! ત્રણ ત્રણ હજાર માણસ તે દિ' તો. ભોજનશાળા રાજકોટ. શું કહેવાય? દશા શ્રમાળીનો વંડો. ત્રણ ત્રણ હજાર માણસ. આમ હકડેઠાઈ... મોટરો સુધરેલાની ભરાય, કલાક કલાક પહેલા! (સંવત) ૧૯૮૯ની સાલનું ચોમાસુ. અરે...! આ મહારાજનો જોગ (છે). બધી ખબર છે મને. મહારાજનો જોગ... ફરીને આવે નહિ પણ હવે મારે આ થયું, શું કરવું? જ્યોતિષે કહ્યું છે, પછી થાશે, ૮૪ વર્ષ છે. ત્યાં ૪૮માં પતી ગયું. અમે બહાર હતા તે દિ'. પેલા

‘વિનયચંદ્ર’, પેલા ‘મોરબી’વાળા નહિ? એની સામે. એમાં આમ નીકળ્યો વરઘોડો—સમશાન જાત્રા. પણ ગૃહસ્થ માણસ હતા ને એટલે માથે મડદા ઉપર બહુ ઊંચી સાખ એકદમ થયું. પૈસાવાળો માણસ. નદિને પેલે કાંઠેથી આમ સાટમ દેખાય. ઓહો..! કોણ છે આ તે? મડદું ને માણસો, અનેક માણસો. કોણ મરી ગયું? કોણ છે? એમાં તાકડે આ ‘ગુલાબચંદ્ર પારેખ’ હતા ને? ભાઈ! આ .. દાદા. ઈ બાળતા હતા ત્યાં આવ્યા, મારી પાસે. આ ‘ખીમચંદભાઈ’ ગુજરી ગયા. માણસ ઘણું, ઊંચામાં ઊંચું ઠાઠડી ઉપર સાટમ નાખેલી. આખી ઠાઠડી પ્રમાણે, ઠોં! ધૂળ ધાણી ને વાહ પાણી, શું છે પણ આમાં? ન્યાં નજીક છે ને, આમ. ત્યાં બાળતા હતા. ત્યાં ભાઈ આવ્યા ‘ગુલાબચંદ્ર’. આહાહા..! આ દશા કીધું જુઓને સંસારની. હજી પછી કરશું. થઈ ગયું પછીનું પછવાડું. ભવ બદલી ગયા, ભવ બદલી ગયા. આહાહા..!

કહે છે કે શરીર ગ્રહ્યું છે એ પ્રમાણે તારો આત્મા છે અત્યારે, એમ કહે છે અહીં. એ શરીર છૂટે તો ઈ શરીર પ્રમાણે આત્મા તારો એટલો રહેશે, અવગાહન એટલું છે, અવગાહન એટલું છે એમ કહે છે.

‘ઐસા કહનેસે જો લોગ કહતે હૈં કિ ‘આત્મા વ્યાપક હૈ’ અથવા ‘આત્મા વટકણિકા માત્ર હૈ’...’ વટકણિકા એટલે વડના બીજ જેવું એમ કહે છે ને કેટલાક? વડના બીજ જેવું. આ ... આત્મા એ ... એમ કહે છે. વટકણિકા છે ને? ‘ઉનકા ખંડન હો ગયા. ફિર વહ આત્મા ‘નિરત્યય:’ ‘દ્રવ્યરૂપસે નિત્ય હૈ’...’ દ્રવ્યથી તો કાયમ (રહે છે). શરીર ભલે પલટો, રાગ-દ્વેષ પલટો, અંદર પલટા મારો અનંતા પણ એ વસ્તુ તરીકે તો ત્રિકાળ નિત્ય છે એમ ને એમ. સમજાણું કાંઈ? જોડે શરીરના રજકણો અનેક પલટો, દેહ પલટો, કર્મ પલટો, પુણ્ય-પાપના ભાવ અનેક પલટો, પલટો માર, માર પલટો વસ્તુ તો નિત્ય ત્રિકાળ છે આત્મા. આહાહા..! ‘ઐસા કહનેસે, જો ચાર્વાક યહ કહતા થા કિ ‘ગર્ભસે લગાકર મરણપર્યન્ત ઠી જીવ રહતા હૈ,’ ઉસકા ખંડન હો ગયા.’ લ્યો! સમજાય છે? હવે સ્વસંવેદનની વ્યાખ્યા. વિશેષ કહેશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)